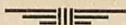

N. IORGA

Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor

Conferință ținută la Liga Culturală în ziua
de 27 Februar 1915.

BUCUREȘTI

Editura „Ligei pentru unitatea culturală a
tuturor Românilor“.

1915.

Prețul: 50 bani.

NAPOLEON al III-lea.

Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor

(Conferința d-lui N. IORGA ținută la Liga Culturală
în ziua de 27 Februar 1915.)

D-l I. Stănescu, mare proprietar de oteluri, ni-a făcut bucuria de a dărui Ligei două frumoase tablouri oficiale care înfățișează pe unul din binefăcătorii franceși ai României, pe Napoleon al III-lea, al cărui rol în alcătuirea Principatelor Unite îl voi schița în cele ce aș să urmeze, și pe Împărăteasa Eugenia. Întâiu trebuie să mulțămim foarte călduros d-lui Stănescu că dă exemplu și altora ca să împodobească Liga Culturală cu darurile lor.

Împăratul francez al cărui chip îl avem înaintea noastră a fost fără îndoială un factor de căpetenie în Unirea Principatelor. Dacă cineva ar opune părerii exprimate în această seară o altă părere, exprimată înainte, în care se atrăgea atenția mai ales, cu ocazia jubileului Unirii, asupra rolului pe care însăși dezvoltarea

națiunii noastre l-a avut în acest act de întemeiere a vieții politice unitare române în regiunea Dunării¹, așa putea spune: nu e nicio contradicție între părerea exprimată la începutul acestei conferințe și părerea de acum câțiva ani cu privire la cauzele Unirii.

De sigur e foarte greșit a se înfățișa Unirea Principatelor ca rezultatul unui concurs favorabil de împrejurări exterioare; de sigur un popor nu poate să creeze nimic durabil decât prin dezvoltarea sa proprie, și, dacă Principatele s'ar fi unit numai mulțămii unei constelațiuni europene fericite, fără îndoială că Statul care ar fi rezultat din confundarea Moldovei și a Munteniei n'ar fi avut niciun fel de trăinicie, n'ar fi fost în stare să îndeplinească nicio misiune însemnată pe lume. Este să ne scădem pe noi când înfățișăm trecutul nostru ca o serie de protecțiuni: născuți, va să zică, din așezarea Romanilor în părțile acestea, scăpați de atâtea ori de dispariție prin intervenția unuia sau altuia, acest fel de a înfățișa trecutul nostru nu numai că demoralizează, dar ne deprinde ca în toate împrejurările să așteptăm iarăși sprijinul unuia sau altuia, și de fapt — fiindcă de obicei cam așa se înfățișează trecutul nostru — aceasta este una din cauzele pentru care energiile noastre nu s'au putut manifesta în momentele hotărâtoare cu mai multă îndrăzneală de cum s'ar fi putut și ar fi trebuit. Nu voi face nicio aluzie la împrejurările de astăzi, dar

¹ V. *Unirea Principatelor*, Valeni-de-Munte 1909.

de sigur că, dacă am fi fost crescuți în altă cunoștință a trecutului nostru, dacă am fi căpătat mai deplină conștiință de partea noastră în dezvoltarea poporului nostru, hotărârile ar zăbovi mai puțin și ar fi luate cu acel simț superior de demnitate, care une ori ni-a lipsit.

Da, din toată dezvoltarea poporului românesc a rezultat actul de la 1859. Dar, iarăși, dacă se recunoaște partea largă pe care a avut-o Împăratul Napoleon al III-lea în aceasta, nu se știrbește întru nimic mândria pe care o putem trage din dezvoltarea energiei și conștiinței noastre trecute. Când scriam cartea jubilară despre cauzele Unirii Principatelor, și când, în cartea aceea, cercetam cauzele ei, nu cunoșteam în de ajuns o piedecă foarte importantă care stătea,—oricât de mare ar fi fost energia și talentul tinerilor conducători ai poporului român atunci, — care stătea deci în calea noastră și care ar fi fost în stare să ne împiedece de a realiza Unirea. Știam întru câțiva ce era Turcia de la 1853-9, dar aș trebuit cercetări mai târzii, un studiu mai adâncit al Istoriei Imperiului Otoman ca să capăt încredințarea că Turcia de la 1853-9 reprezintă într'adevăr un element foarte de temut pentru zădărnicierea dorințelor noastre. Turcia aceasta era Turcia *tanzimatului*, a reformelor, a regimului celui nou, împrumutat din Europa și sprijinit de Europa. Turcia care se împotriva, la 1856-9, Unirii Principatelor avea lângă dînsa, hotărîți să o sprijine cu orice preț, factorii esențiali ai diplomației europene. Turcia aceasta trebuia să existe în

hotarele sale, în deplina stăpânire a teritoriului ca și a drepturilor sale, prin voința Angliei în rîndul întâi și, al doilea, prin voința însăși a Franciei.

Franța avea o parte de căpetenie în noul regim turcesc, care fusese inițiat de dînsa; toate formele constituționale ale Turciei celei noi fuseseră împrumutate din Franța lui Napoleon al III lea, și toate silințele unui Reșid, unui Aali, unui Fuad tindeau a face ca măcar în aparență noua Turcie să semene cu Imperiul frances. Pe lîngă aceasta, noua Turcie ceruse și căpătase oameni noi din Franța pentru a aduce la capăt opera de reforme. Finanțele franceze erau interesate în chipul cel mai esențial la desvoltarea cea mai fericită a regimului celui nou, bugetele Turciei erau făcute după inspirația agenților financiari ai Franciei la Constantinopol, capitaluri franceze foarte importante fuseseră întrebuințate în împrumuturile repetate și imprudente ale Turciei noi, și după trecere de zece ani de zile Turcia era atît de deprinsă a face datorii pe care nu era în stare să le mai plătească, încît acei cari o împrumutaseră erau siguri că totdeauna o vor avea în mînă.

Prin urmare Franța, din atîtea puncte de vedere, era interesată ca această Turcie să fie puternică, nu numai în ceia ce privește întinderea ei teritorială, dar și prestigiul și siguranța viitorului ei. În ceia ce privește Anglia, motivele de păstrare a vechii stări de lucruri în legăturile Principatelor față de Poartă erau

cu mult mai puternice. Pentru Napoleon al III-lea păstrarea legăturilor strinse între regiunile dunărene și Constantinopolul era o chestie de ambiție, de simpatie față de un regim care se inspira din instituțiile franceze și era, măcar în aparență, însuflețit de ideile franceze; dar pentru Anglia era o dogmă că Împărăția turcească este absolut necesară pentru ca întreg comerțul engles, întreaga expansiune a Angliei în Levant să nu fie periclitată. Deci Anglia n'avea niciun interes ca aici, la Dunăre, să se întemeieze un Stat viabil, care trebuia să se desfacă mai curînd sau mai tîrziu din Imperiul otoman și care, în orice cas, prin cele d'întăiu mișcări ale independenței sale chiar, trebuia să scadă prestigiul Puterii de care era legat prin prescripțiile tratatului din Paris. Orice argument adus înaintea oamenilor de Stat englesi între anii 1853 și 1859 pentru a se face concesiuni dorințelor noastre de viață autonomă aș alunecat cu desăvîrșire asupra îndărătniciei engleze. Turcia va fi mai puternică decît odinioară, Statul acesta înnoit se va ridica în formele moderne și până la importanța internațională pe care o avuse vechea Turcie din veacul al XV-lea și al XVI-lea, — acesta era idealul oamenilor de Stat englesi. Cu toată cugetarea lor, cu toată inima lor, cu toate interesele lor materiale erau legați prin urmare de împuternicirea, până la ultimele margini posibile, a Imperiului turcesc.

Noi, în părțile acestea ale Dunării, nu puteam să oferim nici Franciei, nici Angliei nimic care

să compenseze paguba ce ar fi rezultat pentru amîndouă.—pagubă morală și materială, — din slăbirea Turciei. S'a tot spus că eram așezați la Dunăre ca să oprim pe Rusia, dar este întrebarea dacă Rusia n'ar fi fost mult mai bine oprită prin cuprinderea acestei regiuni dunărene, în forma de provincii întocmai ca și celelalte, în corpul Statului modern turcesc decît păstrînd această autonomie a noastră, care trebuia să tindă către independență și desfacere din hotarele Imperiului. Evident că, dacă Turcia ar fi avut dreptul de a garnisona ținuturile noastre, de a face aici liniile de apărare împotriva Rușilor, de a interveni în fiecare moment pentru a controla și conduce politica noastră, dacă noi am fi reîntrat astfel, prin voința Europei condusă de Franța și Anglia, în alcătuirea Imperiului Otoman, înaintarea Rusiei către Orient ar fi fost mult mai bine împiedecată de acest Imperiu unitar de cum putea fi zăgăzuită de noi. Între Turci și Ruși erau amintirile unui antagonism care durase secole întregi, care se înrădăcinase în inimile tuturor și nu putea fi înlăturat: Rușii se credeașă chemați să distrugă stăpînirea păgînă în Constantinopol, iar Turcii se credeașă chemați și ei să răsbune umilirile lor de secole întregi; între păgînismul unora și ortodoxismul altora exista fără îndoială o prăpastie, pe cînd între ortodoxia noastră, oricît ar fi fost ea știrbită de ideile franceze, și între ortodoxia rusească, această prăpastie nu exista. Nimic nu unia pe Turci cu Rușii: tot trecutul lor îi înfățișa ca dușmanii, pe cînd între noi și Ruși

existau fără îndoială și o mulțime de elemente comune în trecut: populații slave confundate în populația noastră, fără schimbarea caracterului nostru latin, legăturii din veacul al XV-lea, căsătoria fetei lui Ștefan cel Mare cu un fiu al Țarului rus, care însuși putea să ajungă, dacă împrejurările s'ar fi dezvoltat altfel, autocrat la Moscova. Mai târziu, în veacul al XVI-lea, legăturile lui Petru Rareș cu lumea rusească au fost strinse, deși prea puțin cunoscute în timpul nostru; cutare pribegi s'au adăpostit în Rusia veacului al XVI-lea și au păstrat apoi contact cu societatea rusească. Legăturile lui Mihail Viteazul cu usurpatorul tronului moscovit și alianța împotriva Poloniei, propaganda stăruitoare pe care călugării ruși o făcuseră și care fusese primită cu simpatie de țerile noastre în veacul al XVII-lea, amintirile acelor boieri și clerici din veacul al XVIII-lea cari priviseră spre Împărații Rusiei ca spre liberatorii lor firești de sub stăpînirea păgînă și-și vărsaseră și sîngele pentru ei, ei bine toate acestea erau, iarăși, elemente care ne apropiaseră cîndva și puteau din nou să facă așa încît acest Stat mic, așezat între atîtea primejdii și interese, să fie adus într'un anume moment a se îndrepta și către Rusia. Pe cînd pentru Turcia lucrul era cu totul imposibil.

Pe de altă parte, Turcia nouă de la 1856 nu făcea de loc să se prevadă ceia ce va fi la 1877: marea ei înfrîngere și crearea Statului bulgăresc în acel an, și cu atît mai puțin evenimentele pe care le-am văzut noi în anii din urmă.

O puternică conștiință națională în formă particulară islamică și o vieaie tradiție istorică însuflețeau cercurile superioare ale societății turcești. Și, de oare ce exista *instinctul* național, confundat cu cel religios, în clasele inferioare, evident că din această unire între un naționalism modern, la fruntașii purtați prin Europa ai lumii otomane, și între această pornire instinctivă a maselor împotriva dușmanului din toate timpurile, se putea însufleți un Stat puternic. Și conștiința pe care o aveau Reșid, Aali și Fuad cei trei conducători ai Împărăției, era într'adevăr că Turcia se poate alcătui ca orice monarhie modernă. Nu voiau să știe cituși de puțin de autonomia noastră tradițională, de dreptul nostru de existență, de ușurința mișcărilor noastre în trecut; ei voiau, de fapt, ca, din Carpați și pînă în marginele pustiului african, pînă în regiunile centrale ale Asiei, să se întemeieze un puternic Stat musulman, cu desăvîrșire la ordinele Sultanului, înfăptuindu-și instituții potrivite după cele apusene și putînd să dispuie prin urmare, în fiecare moment, grație unui mecanism perfect, de toate forțele sale.

Cînd ne gîndim la aspirațiile Turciei de la 1856—9 cînd ne gîndim la legăturile strînse între această Turcie și interesele esențiale ale Angliei și chiar interesele notabile ale Franței, atunci numai vom înțelege pe deplin că nu ajungea ce rămăsese în sufletele noastre din silințele trecutului, nu ajungea talentul generației de la 1856, nu ajungea tot ceia ce puteam

noi înfățișa în clasa de sus — căci cele de jos erau în cea mai mare parte, din nenorocire, indifferente la ceia ce se pregătia —, nu ajungeau toate acestea ca să se biruie dificultățile, cu atât mai mult cu cât pe lângă ele era și marea greutate pe care o ridica Austria.

Pe vremea aceia Austria, care era din ce în ce în ce mai mult orientată către tradițiile regatului unghuresc din evul mediu, își închipuia că poate să rămîie la Dunăre, și era știut pretutindenți în Europa și până după 1870 că ținta ultimă a aspirațiilor Ungariei era linia Dunării. Se păstra încă regimul austriac, și nu ajunsese încă Andrásy a înlocui pe Beust, dar chiar supt regimul austriac era tendința aceasta firească maghiară și, pe lângă dînsa, o iluzie specială austriacă. Austria fusese cu încetul izgonită din Imperiul german; ea credea că s'ar putea întoarce favorisînd interesele economice și măgulind mîndria națională a Germaniei, represintînd prin urmare germanismul și supt raportul material în regiunile acestea răsăritene. Dunărea, rîu german, Austria, îndeplinitoare a destinelor națiunii germane în părțile noastre —, aceasta i-ar fi asigurat și stăpînirea teritorială importantă la Dunărea-de-jos și i-ar fi recăpătat în mare parte rolul pe care îl pierduse în lumea germană. Astfel și din punct de vedere unghuresc și din punct de vedere pan-german, Austria pe atunci era îndreptată către Dunăre.

De aici alianța cu Turcia, perfidă, care a adus ocuparea Principatelor, — ceia ce a silit pe

Francesii și pe Englezii să se lupte sau în bălțile Dobrogei, unde au cules holera, sau trimițând o expediție în colțul depărtat din Sevastopol, unde transportul de trupe și aprovizionarea erau atât de periculoase. Altfel războiul era să se poarte la noi, fără această operație austriacă. Evident eram cruțați supt raportul pierderilor de război, dar nu — după intențiile cercurilor din Viena — și în ceia ce privește însăși existența noastră națională.

Din această tendință austriacă a rămas, chiar în preajma tratatului din Paris, foarte mult. A trebuit o luptă înviersunată împotriva acestor intenții austriace pentru a birui.

În corespondența lui Thouvenel, reprezentantul Franței la Constantinopol, despre care vom vorbi îndată, se găsește un pasagiu, foarte interesant, în care ambasadorul francez spune că politica pe care o face Austria este naturală: Unirea Principatelor nu înseamnă altceva decât pregătirea alipirii la România unită a provinciilor ce se găsesc în atârarea Împăratului Austriei și pe care le și enumeră¹. Evident nu putea să conteze pe slăbiciunea generației următoare, care a făcut să pară zădarnică această temere manifestată încă de atunci în ceia ce privește primejdia pentru Austria ce ar veni din viitorul nostru logic. Dar părerea este neted exprimată în corespondența lui Thouvenel, tipărită dăunăzi de fiul său și semnalată acum în urmă și de presa noastră cotidiană, care o putea cunoaște și mai de mult.

¹ *Trois années de la question d'Orient* (1856-9), Paris 1897.

Prin urmare greutatea mare se puneau în calea noastră. Evident că Rusia nu putea să steie în calea Unirii Principatelor pentru a nu-și periclita situația și popularitatea în viitor la noi. N'avea însă niciun motiv să intervie din moment ce chestiunea fusese pusă așa, că noul Stat va fi o piedecă pentru înaintarea sa în Peninsula Balcanică și pe linia Constantinopolului. Politica rusească a fost ambiguă, cum era ambiguă însăși situația Rusiei în acel moment.

Atunci au trebuit să se facă silințe mari pentru a căpăta măcar forma mitigată a Unirii, așa cum a ieșit din înțelegerea lui Napoleon al III-lea cu regina Victoria la Osborne—, adică nu Unirea completă, ci cu trăsura de unire de la Focșani, cu semnul Unirii pe steagurile deosebite ale Principatelor, cu doi Domni având anume legături ce vor fi fixate prin Convenția de la Paris, care ne a condus o bucată de vreme. Pentru a căpăta însă măcar atîta lucru, Unirea aceasta mitigată, trebuia o înfrîngere atotputernică în stare să înlăture piedecile de căpetenie din calea ideii unitare românești. Ei bine, *puterea aceasta n'a fost puterea unui Stat, ci puterea unui om; n'a fost puterea Franței, ci puterea personală a Împăratului Napoleon. Unirea Principatelor nu e decît opera Franței de la 1856—9, ci opera personală a Împăratului care stăpînea absolut, în momentul acesta, la Paris.*

Pentru ca să se învedereze lucrul acesta, tre-

buie să ne gîndim la unele tradiții politice franceze și să scoatem la iveală unele păreri exprimate neted în operele sale de tinereță sau din ajunul realizării Imperiului al doilea, de către Napoleon al III lea.

Evident, vechea Francie nu putea să aibă nimic a face cu aspirațiile naționale care n'au existat nici în timpul Revoluției, nici în timpul Imperiului întâiu. Prin urmare ea n'a putut să aibă nicio atingere — nefiind însuflețită ea însăși de scopuri naționale — cu populațiile noi din Orient, care și ele aveau cu totul altă preocupare decît aceia de a realiza un ideal de rasă ori îndeplinirea unui vis secular. Regretabil că n'a fost, dar n'a fost. În ceia ce privește Franța Restaurației, această Franță, Putere de mîna a doua, neconținut amenințată și umilită, nu putea să joace niciun rol în Orient. La 1848 ne-am adresat la noua Franță revoluționară, îndemnați de sfaturile de libertate ale consulilor franceși din București și Iași și încălziți și de frumoasa proclamație a lui Lamartine, care, rostind cucreditoarele lui cuvinte de poet, n'a găsit în talentul lui de om de Stat ceia ce trebuia pentru a aduce realizarea sau respectarea măcar din partea Europei bătrîne a programului său. Încălziți decî de ideile lui Lamartine, revoluționarii noștri bucureșteni de la 1848 s'au îndreptat către Franța, către generalul Aupick ca e represinta Franța la Constantinopol și către însuși Guvernul republican. Trebuie să mărturisim că, ori Guvernul revoluționar din București avea prea puțină autoritate ca să

poată spera în concursul unui Stat mare, ori că această Franță revoluționară se simția ea însăși prea slabă pentru a acorda acest sprijin. Nu s'a ajuns niciodată la căpătarea unui ajutor real frances în vederea realizării dorințelor noastre de liberate. Dar Franța de la 1848 aceea însemna: Franța din ajunul Imperiului al doilea. O tradiție francesă înainte de Napoleon al III-lea în ce privește existența noastră națională la Dunăre nu o găsim: deci de de la el va porni această direcție.

Se spune însă de obicei: da, Napoleon al III-lea represintă în politică principiul naționalităților; el a dorit ca naționalitățile să trăiască pentru dreptul lor și pentru binele lor, ca și pentru dreptul și binele omenirii. Aceasta a fost ideia care l a condus; pe aceasta a realizat-o la Dunăre ca și în Italia, precum n'a împiedecat-o, chiar în dauna sa proprie, în Germania.

Este ceva adevărat în această concepție, dar ea nu trebuie înțățișată așa. Noi ținem la toată naționalitatea noastră astăzi din motive de drept mai puternice decât toate celelalte, și ținem la afirmarea, menținerea și dezvoltarea tuturor naționalităților și din alt punct de vedere. Trăim într'o epocă de cultură și de concepții culturale. Noi înțelegem națiunile organic, știm că fiecare națiune are într'însa un germen de civilizație propriu, care trebuie dezvoltat pentru ca în civilizația lumii să existe toate notele etnice distinctive. Dar nu se judeca și în Franța anului 1853 tot în felul acesta. «Națiunea» avea ceva din înțelesul abstract pe care-l întâlnim

la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Prin urmare nu fiindcă o națiune e producătoare de cultură și element neapărat pentru ca umanitatea să dea, supt toate aspectele sale, ultimele roade ale dezvoltării de care e capabilă, nu de aceea putea Napoleon al III-lea să susțină principiul naționalităților în alcătuirea unei Europe nouă. De fapt—și oricine poate să se convingă de aceasta străbătînd operele de tinereță, pomenite, ale lui Napoleon — punctul său de vedere era altul: a crezut totdeauna, nu că întemeiază o formă nouă în care se vor pronunța direcții care n'aū existat înainte, ci, cu foarte multă modestie, cu tot atîta stăruință consecventă, s'a considerat numai ca urmașul tradiției lui Napoleon I-iū. Napoleon I-iū, în momentul culminant al carierei sale, fixase o doctrină. Ar fi fost o doctrină politică — așa credea urmașul său și dacă se înșela sau ba. nu e locul să o spunem și noi aici; dar mai toată lumea e convinsă că el se înșela — pe care, în momentul culminant al carierei sale, Napoleon-cel-Mare ar fi fixat-o și pe care ar fi căutat el să o aplice până în cei din urmă ani ai stăpînirii sale, întinsă asupra celei mai mari părți a Europei. Ar fi fost împiedecat numai prin căderea lui de a duce până la ultimele consecințe doctrina lui de Stat. El n'ar mai fi decî războinicul doritor de aventuri, îmbătat de triumf, ci un nou Henric al IV-lea, care, fără sfătuirea unui Sully, ar fi dorit să stabilească pacea unei Europe răzimate pe principii mai sănătoase, prin urmare mai trainice. Și atunci

el, restauratorul Imperiului, Napoleon al III-lea, adoptînd principiile marelui său predecesor, ar fi reînnoit numai un program care, înainte de dînsul, în mijlocul unei glorii nespuse mai strălucite, ar fi fost proclamat pentru întîia oară.

Formula se găsește chiar în operele publicate la 1856 ale Impăratului (I, p. 153). Trebuie—se spune acolo, — o confederație europeană asemenea cu aceia pe care ar fi voit să o stabilească Henric al IV-lea, dar care să se deosebească potrivit ideilor noi ale vremii. Cînd zicea: «Imperiul e pacea», noul Napoleon n'ar fi emis astfel pentru circumstanță o formulă pe care era hotărît a doua zi să o calce, ci ar fi exprimat însăși esența cugetării sale politice. Prin urmare «Imperiul e pacea» ar fi însemnat că Imperiul va merge prin războiul momentan către pacea veșnică. Cum va fi această nouă Europă, nu pretindea să fixeze el: limitele erau să rezulte din război, neapărat, nu din cucerire, nu din violentarea națiunilor, nu din călcarea drepturilor lor, nu pentru adăugirea nedreptăților nouă la cele vechi, ci din războiul întreprins tocmai pentru a restitui condițiunile normale în Europa, care, fiindcă sînt normale, vor trebui să fie și durabile. Nimeni să nu poată avea motiv de a tulbura pacea sau de a deveni o individualitate turbulentă fără ca împotriva lui să se îndrepte toate puterile politice din Europa pacificată prin dreptate. *Baselul acesteia sînt pentru dînsul: «naționali-*

*tățile complete și interesele generale satisfăcute*¹.

Era străbătut și el de concepțiile economice nouă, și partea a doua a formulei e determinată de aceste concepții. El, care îngrijia de munca și de mulțămirea claselor de jos, care a aplicat un întreg sistem social, credea că găsește în programul său de Guvern mijlocul de a împiedeca pentru totdeauna revoluțiile cu caracterul îngrozitor al aceleia chiar din care rezultase puterea sa la 1851; iar, în ceia ce privește «naționalitățile complete», el le înțelegea, ca unul care scrisese cărți de istorie, — «Viața lui Cesar» — și cercetase și anume puncte din viața diplomatică și militară a celui d'întăiū Imperiu; el știa bine ce se poate cuprinde supt aceste două cuvinte: «naționalități complete». Nu erau vorbe aruncate în zădar, ci ar fi fost în stare până la oarecare punct să definească granițele asupra cărora s'ar putea întinde națiunile.

După războiul Crimeii, când au început negocierile pentru pace și, după ce acum pacea din Paris se stabilise, când era vorba să se tragă ultimele consecințe ale acestei păci, să se ajungă la organizația definitivă a Principatelor, Împăratul a stat și mai departe răzimat pe aceste principii, *împotriva opiniei publice franceze*, care nu voia dificultăți nouă, care căuta, preocupată

¹ «Sur des nationalités complètes et des intérêts généraux satisfaits.»

de alte probleme, să-și facă prietenii în toate părțile. Și a stat *impotriva propriii sale diplomații*, stăruind până la sfârșit în îndeplinirea acestui program. Scrisorile lui Thouvenel sînt foarte instructive în această privință; ele vorbesc cu despreț de «boierii» aceștia de la noi și se întreabă dacă ei merită ca Franța să puie în primejdie interesele sale de căpetenie pentru ca «boierii» pomeniții să poată realiza un Stat oarecare pe malul Dunării. Și, pe lângă aceasta, cea ce mai contribuia la enervarea lui Thouvenel era faptul că în fața lui stătea la Constantinopol un om mult mai puternic decît dînsul, care cunoștea lumea turcească perfect, care se bucura de o autoritate imensă, ambasadorul engles Stratford Canning, care însuși provocase războiul Crimeii, cu conștiința de ce face. Aș trebuit toate silințele Împăratului pentru ca represintantul lui la Constantinopol să ție piept represintantului Angliei, aș trebuit repetitele instrucții ale lui, învierșunarea lui în susținerea ideilor ce l dominau pentru ca toate greutățile să fie învinse. A fost un moment cînd Franța a amenințat și cu ruperea legăturilor cu Turcia, cînd corabia care aștepta pe represintantul împăratului ridicase steagul de plecare, și numai astfel, în chestia alegerilor moldovenești falsificate de Caimacamul Vogo ridi, și care trebuiaș anulate, Turcia a fost silită să facă ultimele concesiuni. Fără această profundă convingere a Împăratului despre adevărul și folosul principiilor care-l conduc politica, fără această hotărîre statornică și rece —

căci nu era un temperament pasionat, ci unul care, odată străbătut de adevărul unui lucru, nu consimțea, înaintea niciuneia stăruință și niciuneia dificultăți, să-și părăsească punctul de vedere —, fără aceste neconținute silințe ale hotărâții minții reci a Împăratului, deci, greutățile nu s'ar fi înlăturat pentru ca, în singura formă posibilă, să se ajungă la această Unire *nedefinitivă*, ale cărei ultime consecințe eram în stare să le tragem însă, cum le-am tras chiar în cele d'întăiu zile ale noului regim.

Regimul lui Cuza-Vodă a fost sprijinit multă vreme de Napoleon al III-lea. La Paris, acolo era îndrumarea statului cel bun; de acolo venia, în atâtea și în atâtea împrejurări, ajutorul material el însuși. Dacă cu toate acestea, o bucată de vreme a slăbit și la urmă a dispărut aproape tot sprijinul francez, n'avem să imputăm aceasta lui Napoleon al III-lea, ci nouă înșine. Domnia lui Cuza Vodă s'a lovit de atâtea greutăți interne, de un așa de mare haos al ambițiilor personale, de o incapacitate așa de absolută de a înlocui sau măcar de a înfrîna aceste ambiții personale prin alcătuirea unor partide de interes public care să înlătore clientela, strînsă de multe ori în jurul unor oameni de mîna întăiu, dar care nu rămînea mai puțin o clientelă, încît niciun sfat bun din afară nu putea să aducă ordine. În cele din urmă timpuri ale Domniei lui Cuza-Vodă, el a fost silit de greutățile politice interne, de neconținutele greutăți repetate ale situației interne, să se

uite puțin și dincolo de Prut. Franța lui Napoleon al III-lea, după ce încercase o apropiere de Rusia, după ce ajunsese aproape la o înțelegere în ceia ce privește eventuala împărțire a Peninsulei Balcanice între concurenții europeni la moștenirea Sultanilor, păstra totuși o mare neîncredere și un rest de animosități față de dușmanul cel mare de la 1856. De aceea, cochetarea aceasta a lui Cuza-Vodă cu Rusia, planurile aducerii ducelui de Leuchtenberg pentru a face din el prințul străin căruia Domnul național provisoriu, devenit poate o piedecă pentru țară, i-ar fi cedat puterea,—toate lucrurile acestea au indispus foarte mult cercurile hotărâtoare din Paris. Prin urmare instabilitatea de la noi, o nouă îndreptare politică externă, pe care tocmai această instabilitate o făcea necesară, acestea au fost motivele care au slăbit simpatiile statornice ale lui Napoleon al III-lea față de noi.

Atunci, la căderea lui Cuza-Vodă, s'a ajuns la un plan pe care toți adversarii memoriei Împăratului frances și întru citva și adversarii influenței franceze la noi — cari n'au lipsit în deosebite timpuri — îl scot înaintea pentru a întuneca prin această ultimă înfățișare a politicii lui Napoleon amintirea serviciilor esențiale pe care cu atita mărinimie, cu o absolută desinteresare, le făcuse el causei românești.

Iată anume de ce e vorba: în 1866 Cuza-Vodă cade. În momentul acela se aștepta de către Italieni, din lună în lună, întregirea uni-

tății lor naționale prin anexarea Veneției. Situația în Veneția era absolut imposibilă; niciun stăpînitor italian nu putea să rămîie indiferent la halul în care ajunseseră legăturile dintre stăpînitorii și stăpîniții în această frumoasă parte a Italiei. Și, atunci între diplomații italieni s'aũ găsit de aceia cari aũ crezut că s'ar putea să se capete Veneția fără vărsare de sînge. Și, după concepția lor, noi am fi servit pentru Austria ca obiect de compensație: Austria să cedeze Franciei, iar, prin ea, Italiei, Veneția și, în schimb, să primească Principatele romîne.

O urmărire mai atentă a firului acțiunii diplomatice de la 1866 o să ne convingă însă că ideia n'a plecat de la Napoleon însuși. E drept că el nu s'a îngrozit peste măsură de dînsa, dar, chiar dacă a admis-o, — și avea motive s'o admită, — n'a făcut-o cu plăcere.

Întăia oară ea apare în Mart 1866. Nu ca o idee a Ministeriului italian întreg, în fruntea căruia se găsia Lamarmora, generalul biruitor din războiul Crimeii, și nici a lui Victor-Emanuel însuși, care a rămas, de la un capăt la altul al stăpînirii sale, și mai ales după tratatul din Paris, cel mai statornic prieten al dezvoltării poporului românesc: n'a fost niciun moment de nesiguranță în această privință la dînsul, care, de altfel, n'avea nimic de cîștigat de la Romîni. Ideia a venit de la ambasadorul Italiei la Paris, contele Nigra. În raportul lui de la 1-iũ Martie¹, acesta mulțamește pentru

¹ Lamarmora, *Un peu plus de lumière* (traducere după originalul italian, *Un poco più di luce*), p. 131: «Auto-

«autorisația dată, prin telegramă, de a încerca să deschidă chestiunea asupra schimbului Principatelor dunărene contra Veneției»: «Am atras atențiunea Împăratului asupra a două fapte: propunerile războinice ale Prusiei», — care pregătia războiul din 1866, început apoi în vară — «și revoluția Principatelor». Prin urmare încă odată, starea de nesiguranță la București și Iași, amenințarea cu împrejurări anarhice în Principate după căderea lui Cuza-Vodă au fost una din cauzele pentru care s'a făcut propunerea aceasta de reprezentantul Italiei la Paris.

Față de această propunere, Împăratul francez își putea pune o întrebare. Nu era un sentiment înșă; nu, era o minte chibzuită, cu hotărârile statornice. Concepea Europa nouă pe baza unui principiu, și principiul acesta încercase a-l realiza la Dunăre, față de un popor mai mic, a cărui putere de viață și a cărui aptitudine de a se conduce însuși trebuia să fie dovedite pe urmă. Se creiază și din afară un Stat. Dar numai națiunea care trăiește în marginile lui este în stare să-î asigure dezvoltarea. Căci cîtă vreme Statul este numai un dar al altora, nu s'a făcut nimic. Da, numai națiunea, prin dovedirea energiei, prudenței, consecvenței,

risation que vous avez donnée par le télégraphe d'essayer d'entamer la question de l'échange des Principautés danubiennes contre la Vénétie... J'appelai l'attention de l'Empereur sur deux faits: les ouvertures belliqueuses de la Prusse et la révolution des Principautés. Je dis à Sa Majesté qu'ils donnaient à cette combinaison un caractère spécial d'opportunité... L'Empereur était resté frappé de cette idée.»

solidarității ei numai ea poate să întemeieze într'adevăr un Stat pe care un concurs favorabil de împrejurări și bunătatea lui Dumnezeu l-au dat la un anume moment. Dar dovedit-am noi, de la 1859 la 1866, că sîntem în stere să întemeiem Statul nostru unit pe largi baze democratice, care să nu fie numai creațiunea efemeră a cîtorva intelectuali și cîtorva membri ai clasei privilegiate? Dovedit-am noi că acest Stat poate să creeze, în afară de formele de administrație împrumutate, organe firești de desvoltare, prin partide represintînd interese reale și servind înaintea de toate interesului general? Dovedit-am noi că sîntem în stare să răspîndim o largă cultură cu caracter propriu, care să silească admirația și recunoștința tuturoră față de însușirile dinstinctive ale poporului nostru, sau literatura și întreaga noastră cultură rămas-aŭ o imitație mai mult sau mai puțin reușită a civilizației apusene pe care o aduseseră romanticii la 1830¹? Pe de altă parte, dovedit-am noi că sîntem în stare să fixăm o politică națională, arătîndu-ne și gata a o apăra împotriva oricui și mai ales împotriva rătăcirilor și alunecărilor noastre proprii, orî politica noastră consista, față de străinătate, într'un șir de dibuiri în care prindeam de multe ori, în loc de minile întinse ale prietenului bun și vechiŭ, mina mult mai îndoielnică, strecurată de alții, după circumstanțe și pentru atingerea unor sco-

¹ Cf. Iorga, *Spiritul public și literatura în epoca Unirii*, conferință la 24 Ianuar 1915; ediția Casei Școalelor; București 1915.

purî care nu erau ale noastre? Şi, atunci, dacă este așa se putea întreba sau ba acest Împărat, care nu era un filoromîn de sentiment ori de interes, ci un om de concepții, care simția nevoia existenței naționalităților pentru a da Europei, pacificate pentru totdeauna, o formă nouă și statornică, pentru a asigura fericirea viitoarelor generații ale omenirii, putea Împăratul acesta să-și puie întrebarea: dar dacă la granița chiar a Franciei există o națiune mai mare, care a făcut admirația lumii de cînd există, care a dat cele mai strălucite capodopere artei, care a dovedit că, în toate formele politice, în toate condițiunile sociale, ea izbutește să dea idei nouă și forme nouă de frumuseță omenirii, dacă națiunea aceasta, care, fiind lângă Franța, poate să-i fie de ajutor Franciei, de cel mai mare ajutor — n'a fost pe urmă, pentru că și Italia a avut pe rătăciții săi... —, dacă națiunea aceasta își poate realiza unitatea ei și dacă pentru realizarea unității ei depline trebuiesc părăsiți alții, cari represintă principiul naționalității cu mult mai nelămurit, cu mai multă slăbiciune, cari sînt apoi departe, și nu pot oferi decî nicîo dată concursul lor Franciei, are sau ba represintantul unui principiu dreptul de a sacrifica o formă inferioară pentru ca alta superioară să fie cu putință? Cine ar putea să spuie că această cugetare, atît de firească, ce se impunea minții lui Napoleon, că această cugetare trebuia să o rîspingă el numai pentru că noi aveam interese, foarte legitime, dar în represintarea și apărarea cărora nu mersesem, atîția ani de zile, pe calea

cea bună, ci înstrăinaserăm simpatiile vechi, în loc de a câștiga altele noi, fără a ne putea impune nimănu prin acea solidaritate de energii bine conduse care asigură viitorul popoarelor?

Și, atunci, urmează raportul: «Am spus Maiestății Sale că aceste împrejurări ar da combinației un caracter special de oportunitate..» — da în momentul acela era un caracter special de oportunitate — «Împăratul a rămas lovit de această idee»¹.

Și a fost vorba ca proiectul să se puie pe tapet în conferințele ce erau să se deschidă îndată în ce privește soarta viitoare a țerilor noastre, înainte de alegerea principelui Carol. Se simția însă o greutate: dar dacă Austria s'ar arăta opusă acestei idei? Și mai zicea Nigra: «Împăratul privește refuzul Austriei ca foarte probabil»². Dar, dacă Împăratul privia răspunsul negativ al Austriei ca foarte probabil, adesiunea pe care o dăduse el la planul lui Nigra nu mai avea aproape nică valoarea! A da adesiunea la un plan nerealisabil e ca și cum ea nu s'ar fi dat.

Este foarte onorabil pentru Ministeriul italian că el, în conștiința-i de nevoia acelei moralități care totuși nu e totdeauna conciliabilă cu cele mai legitime interese ale Statului a simțit partea urită a lucrurilor, și în aceeași carte a lui Lamarmora, consacrată explicării evenimentelor de la 1866 se vede dorința ca, dacă se

¹ V. nota penultimă.

² «L'Empereur regardait son refus comme très probable»; Lamarmora, l. c., p. 132.

poate, propunerea să nu pară a veni de la Italia. «Dacă Puterile cred că trebuie să propuiem o combinație care ar avea drept rezultat cesiunea Veneției fără război, să o facă. În ceea ce privește Italia, ar primi-o, dar noi nu trebuie să avem aparența că am sacrifica Principatele Austriei¹».

Aici era machiavelismul politic tradițional, dar e și o parte frumoasă în declarațiile de măf târziu ale lui Lamarmora: «Dacă războiul nu se poate evita, să-l facem cel puțin loial, cum l-am făcut în 1859. Pentru această rațiune» — spune el — «câteva luni pe urmă am putut să intrăm la San-Marco fără să trecem prin Principatele dunărene și fără să părem a tulbura sau compromite alte populațiuni ale Dunării.²»

Prin urmare bucurie expresă din partea ministrului hotărîtor în Italia la 1866 că n'a fost nevoie de acest drum urît, de acest drum imoral, nedrept al Principatelor pentru ca totuși să se ajungă la San-Marco.

Cu toate acestea, negocierile, începute în cele d'întăi zile ale lui Martie, au continuat. La 17

¹ «Si les Puissances croient devoir proposer une combinaison qui ait pour résultat la cession de la Vénétie sans la guerre, qu'elles le fassent, et, pour son compte, l'Italie l'acceptera. Mais nous ne devons pas avoir l'apparence de sacrifier les Principautés à l'Autriche»; *l. c.*, p. 132.

² «Si la guerre ne se peut éviter, qu'on la fasse du moins loyalement, comme nous l'avons faite en 1859; c'est pour cette raison que, quelques mois après, nous avons pu entrer à S. Marc sans passer par les Principautés danubiennes et sans bouleverser, ni compromettre les autres populations du Danube.»

ale luni, raportul de ambasadă din Paris spune: «Împăratul, credincios făgăduinței pe care o făcuse lui Nigra, a întrebat Cabinetul engles, ca să încerce să facă a birui combinația aceasta, dar lord Clarendon s'a pronunțat defavorabil; pe de altă parte», spune ambasadorul, «se pare că Austria nu vrea să primească această combinațiune. Singura noastră speranță se reduce la războiul împreună cu Prusia¹»,—care s'a făcut, și a adus anexarea Veneției la Italia.

Tot atunci, adăugim, se mai prezintă încă un plan: în Maiu se propunea ca Italia să părăsească legăturile cu Prusia, și atunci Prusia să plătească în rîndul întâiu cheltuielile anexării Veneției în sensul ca Silesia să fie dată Austriei în schimbul Veneției; din partea ei, Prusia ar fi federalizat cîteva principate care nu fuseseră încă supuse Puterii mai mari germane, și, în ceia ce privește prinții de acolo, «les princes germaniques dépossédés par la Prusse iraient dans les Principautés du Danube»². Din fericire nu s'a realizat planul de compensații, și n'a trebuit decî să primim oameni al căror drept de stăpînire la Dunărea-de-jos ar fi con-

¹ «L'Empereur, fidèle à la promesse qu'il m'avait faite, a agi auprès du Cabinet anglais pour essayer de faire prévaloir la combinaison de l'échange des Principautés contre la Vénétié. Malheureusement lord Clarendon s'est prononcé défavorablement. D'un autre côté, il paraît que l'Autriche ne veut pas accepter cette combinaison.. Notre seule espérance se réduit aujourd'hui à une guerre d'accord avec la Prusse»; *l. c.*

² «Prinții germanici deposedați de Prusia ar merge în Principatele Dunării»; *ibid.*, p. 239; cf. și *ibid.*, p. 215

sistat numai din faptul înglobării principatului lor de acasă în Prusia despăgubită. Peste câteva zile, Carol I-iu debarca însă la Severin, fără consultarea Europei.

Pină la sfârșit, cum se vede și din Memoriile răposatului nostru Suveran, Napoleon al III-lea, care, un moment, fusese atras de oportunitatea acestui plan, fără ca el să fi plecat de la dînsul și fără să fi primit adesiunea deplină a conștiinței sale, a urmat o linie de conduită favorabilă României. Intru atît, cel puțin, intru cît o permitea bănuiala firească din partea Împăratului frances, cînd tronul din București era ocupat de un principe ale cărui sentimente germane—reale, dar care nu influențau politica pe care o urmă România, — erau privite cu îngrijorare. De aici înainte, decî, se poartă în sufletul lui Napoleon această luptă între simpatiile vechi, la care se adăugiau poate și oarecare păreri de rău pentru pasul greșit de la 1866, și între neîncrederea față de anume atitudini pe care sentimente firești la principele cel nou ar fi putut să le imprime politicei noastre externe.

Apoi, cînd, la 1877, — după ce Împăratul căzuse acum de șase ani de zile —, într'un moment foarte greu din existența noastră națională, în care trebuia să precisăm situația noastră între Rusia, pregătită de năvălire împotriva Turciei, și această Turcie, care amenința cu ocuparea punctelor noastre strategice și luarea în stăpînire a principatului întreg, noi am pro-

clamat independența țerii și nu căutam nimic mai stăruitor decât să vedem independența noastră recunoscută fie și în forma cea mai ușoară, cea mai plină de reserve, dar totuși garantînd viitorul nostru, de către Puterile europene, cînd am făcut intervenții pretutindeni pentru ca acest act să nu fie rîspins, măcar în esența sa, în Franța am întilnit, ce e dreptul, neîncrederea regimului republican, sfiala acestui regim amenințat și de o situație interioară foarte grea, cu Thiers în opoziție, turcofil din cauza necesităților opoziției sale. Dar, în același timp, pe lîngă această rezistență a ducelui Decazes, care conducea în momentul acela politica externă a Republicei franceze, am întîmpinat încă un lucru, pe care represintantul nostru la Paris l a constatat de mai multe ori: da, pentru moment Franța se simția slabă, avînd și anume aprehensiuni în ceia ce privește scopul cel adevărat urmărit de România, păstrînd oarecare resentimente și față de Rusia și mai ales față de Germania, care putea fi întru cîtva secundată de simpatiile naționale ale principelui de la Dunăre. De aceea Franța a făcut toate rezervele sale, cum era și natural, față de un act în contrazicere cu tratatul din Paris care nu putea fi înlăturat, ca unul ce fusese hotărît de toate Puterile împreună, decât printr'o consultare nouă a tuturor Puterilor, la capătul războiului. Dar era și un alt sentiment la Paris, și ministrul Romăniei, Callimachi Catargi, îl constată și pe acesta: totuși este imposibil ca pînă la sfîrșit Franța să refuze concursul său; am

absoluta convingere că în ultimul moment acest concurs nu va lipsi. Saŭ, în propriile lui cuvinte (31 Maiŭ) : *«Totuși rămîn incredințat că Franța ne va sprijini în momentul oportun»*¹.

S'a întîmplat la 1878, că alte considerații decît cele franceze aŭ adus din partea reprezentantului Franței la congresul din Berlin o atitudine care n'a fost în toate punctele de vedere multămitoare față de noi; dar pentru politica lui Napoleon al III-lea față de Principate este interesantă această convingere, care nu se sprijine pe amintirile Republicei, noi saŭ vechi, ci pe amintirile politicei imperiale : *«rămîn incredințat că Franța ne va sprijini în momentul oportun»*.

Și în sufletul nostru, ca și în sufletele atitor Francezi trăiau decî încă tradițiile Imperiului. Imperiul acesta căzuse, Impăratul era în exil, și vi țai se mîntuie puțină vreme după căderea sa (1873). Și persoana celui de-al treilea Napoleon și regimul pe care el îl stabilise se distruseseră. Rămăsese totuși în societatea politică franceză destule elemente din moștenirea de dreptate, de respect față de dreptul la viață al națiunilor, ca să capete oricine ar ajunge în contact cu această societate politică convingerea că nicio națiune care se luptă pentru dreptul ei nu va fi lpsită în ultimă instanță de sprijinul Franței și că România, în special, multămită amintirilor tratatului din Paris, a po-

¹ *«Toutefois je n'en reste pas moins convaincu que la France nous appuyera au moment opportun»* (hîrtii inedite).

liticeî de simpatii napoleoniene, are oricînd dreptul să se îndrepte către Franța pentru a face să valoareze pretențiile sale legitime.

Și, după 1877, de cîte ori am întilnit Franța prietenă în drumul nostru, aũ fost, de sigur, la mijloc legăturile sufletești, naturale între națiunii latine, a fost generositatea temperamentului frances, a fost felul cavaleresc în care, într'o epocă de materialism, el a știut cu toate acestea să privească problemele politice, aũ fost virtuțile politice ale națiunii, dar a fost, în același timp, o tradiție de dreptate, care, stabilită odată, nu se mai poate înlătura. Și e bine să se afirme, mai ales în vremea aceasta, cînd se pare că toate ideile moralei între națiunii se scufundă, că, dacă o concepție nedreaptă se manifestă în politica unui Stat, ea dispare împreună cu momentul cînd a fost manifestată, cu interesul care a provocat-o, dar că este cu neputință ca, odată măcar, biruind toate piedecile, o idee dreaptă, o idee umană să se afirme în politica unui Stat, fără ca, supt toate regimele și în toate împrejurările, ceva din ideia aceasta sănătoasă, prielnică dezvoltării firești a națiunilor, să nu rămîie !

Stenografiat de H. STAHL.
